

УДК 37.013.8

ВОПЫТ ФАРМІРАВАННЯ МАРАЛЬНАГА І ФІЗІЧНАГА ЗДАРОЎЯ ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ Ў БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ ПЕДАГОГІЦЫ

А.Л. МІХАЙЛАВА

(Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Маішэрава)

У артыкуле праводзіцца апісанне і аналізаванне вопыту фарміравання маральнага і фізічнага здароўя дзіцяці дашкольнага ўзросту (а менавіта: «анёлкаў» і «блзнюкоў») у беларускай народнай педагогіцы. Такі вопыт меў пэўныя характэрныя рысы: 1) працэсы фарміравання маральнага і фізічнага здароўя асобы адбываліся не адасоблена, а ўзаемадапаўнялі адзін аднаго; 2) клопат аб маральным і фізічным здароўі дзіцяці пачынаўся задоўга да яго нараджэння (будучыя бацькі павінны былі клапаціцца аб сваім рэпрадуктыўным здароўі), падчас нараджэння дзіцяці; 3) сродкі і метады аздаравлення ўздзеяння ўскладняліся згодна з узростам асобы, што фарміравалася; 4) фарміраванне маральнага і фізічнага здароўя асобы мела сваю канкрэтную мэту – ідэал маральна і фізічна здаровага чалавека, якім мог быць як герой казкі або легенды, так і рэальная асоба.

Уводзіны. Праблема фарміравання маральнага і фізічнага здароўя асобы надзвычай актуальная ў перыяд пераходу да інфармацыйнага грамадства. Станоўчыя бакі развіцця сучаснага свету маюць і адваротны бок: катастрофы экалагічнага і тэхнагеннага характару, укараненне чужой нацыянальна-культурным традыцыям, што гістарычна склаліся, субкультуры значным чынам пагаршае стан маральнага і фізічнага здароўя нацыі (назіраецца скарачэнне працягласці жыцця, маральная дэградацыя пэўнай часткі грамадства, асабліва моладзі, трансфармацыя жыццёвых каштоўнасцей і ідэалаў апошніх). Вучоныя розных галін ведаў і сучасныя выхаваўчыя інстытуты рэальна ўсведамляюць патрэбнасць вырашэння праблемы захавання і ўмацавання здароўя дзяцей, што абумовіла неабходнасць яе ґрунтоўнага даследавання, тым больш што ідэальныя пастулаты і ўмовы па захаванні і зберажэнні здароўя, прапанаваныя сучаснымі валеолагамі, не ў поўнай меры адпавядаюць патрабаванням часу і развіццю асобы. У першую чаргу гэта датычыцца адасаблення праблем фарміравання, захавання, умацавання фізічнага і маральнага здароўя асобы. Між тым у пошуках вырашэння сучасных педагогічных задач, звязаных з фарміраваннем маральнага і фізічнага здароўя дзяцей, мэтазгодна звярнуцца да нацыянальных вытокаў – беларускай народнай педагогікі, бо ва ўсе часы народная педагогіка мела на мэце выхаванне здаровага, моцнага, працавітага чалавека і назапасіла шматвяковыя станоўчыя вопыты па фарміраванні маральна і фізічна здаровай асобы праз сістэму народна-педагогічных сродкаў і метадаў, праз традыцыі сямейнага і грамадскага выхавання, што склаліся ў працэсе гістарычнага жыцця. Беларуская народная педагогіка мае невычарпальныя патэнцыяльныя магчымасці для выкарыстання назапашанага практычнага вопыту ў сучаснай выхаваўчай сістэме.

Умовы фарміравання маральнага і фізічнага здароўя дзяцей дашкольнага ўзросту ў беларускай народнай педагогіцы. У беларускай народнай педагогіцы існуе шэраг умоў, што вызначаюць аснову і сутнасць фарміравання маральнага і фізічнага здароўя дзяцей адзначанага ўзросту:

1) натуральныя, прыродныя дадзеныя, асаблівасці арганізма і цэнтральнай нервовай сістэмы асобы (напрыклад, чалавек з халерычным тыпам тэмпераменту больш імпульсіўны і здольны дастаткова хутка мяняць свае погляды на рэчаіснасць, быць непаслядоўным ва ўласных дзеяннях, звязаных з фарміраваннем пэўных маральных якасцей, чым флегматык – паслядоўны, ураўнаважаны, хоць крыху і марудлівы тып тэмпераменту);

2) узрост выхаванца – на кожным з узроставых перыядаў прымяняліся «свае» педагогічныя сродкі і метады фарміравання маральнага і фізічнага здароўя асобы (узроставае градацыя ўзята паводле этнаграфічнага даследавання Л.В. Ракавай «Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы» і размешчана ў строгай узроставай і назыўной паслядоўнасці: «анёлкі» – ад нараджэння да 2 – 3-х гадоў; «блзнюкі» – ад 2 – 3-х да 6 – 8-мі год – (хлопчыкі і дзяўчынкі адпаведна) [1, с. 10 – 15]);

3) сацыяльныя ўмовы (пэўны тып узаемаадосін членаў сям'і, і акружэнне асобы: калегі па працы, сябры, суседзі і г.д.);

4) сам суб'ект, што фарміруе сваё здароўе ў мэтанакіраванай дзейнасці, шляхам развіцця ўласнай волі і пераадоўляючы шэраг шматлікіх унутраных і знешніх супярэчнасцей.

Клопат пра маральнае і фізічнае здароўе нашчадкаў пачынаўся задоўга да іх нараджэння, нават да стварэння сям'і. Дзяўчаты, хлопцы (часта з дапамогай бацькоў) прыглядаліся да патэнцыяльных жаніхоў і нявест, апэньваючы перш-наперш іх здароўе. Добрай жонкай у беларусаў лічылася здаровая і мажняя дзяўчына, бо, па-першае, на яе долю звычайна выпадала шмат фізічнай працы, звязанай з захаваннем гігіены жылля і асабістай гігіены дзяцей, з харчаваннем; па-другое, вясковая сям'я характарызувалася

шматдзетнасцю. Абавязковым патрабаваннем да дзяўчыны было захаванне цнатлівасці да шлюбу, магчыма у першую чаргу, каб захаваць здароўе і нарадзіць здоравае патомства, затым жа – з мэтай фарміравання ўласнага маральнага здароўя (калі выяўляліся факты падману, нявесту і ўвесь яе род ганьбавалі: прапускарлі праз смалення вароты, надзявалі нявесце, яе маці, хроснай маці на шыю хамуты, «пускарлі пеўня»). Таму дзяўчаты імкнуліся захаваць чысціню да першай шлюбнай ночы. На думку народа, добрым мужам мог стаць фізічна здаровы і моцны хлопец, бо яму належала стаць кармільцам вялікай сям’і і гаспадаром на зямлі і ў доме. Ён не павінен маць дрэнных звычак (для захавання генафонду і падтрымання здаровага ладу жыцця сям’і, бо з бацькі – главы сям’і – звычайна бралі прыклад яго сыны), захаваць уласную чысціню (хоць да гэтага факта адносіліся не так катэгарычна, як у адносінах да дзяўчыны, але, калі сын, не захаваўшы цнатлівасць, адмаўляўся садзіцца на «дзяжу» – своеасаблівы рытуал на «правярку» чысціні, – нярэдка бацькі адмаўлялі яму ў благаслаўненні на шлюб) [2].

Цяжарная жанчына прытрымлівалася шэрагу няпісаных прыкмет і павер’яў, якія забяспечвалі дабратворны ўплыў на здароўе, выгляд і характар дзіцяці ў чэраве маці і пры нараджэнні, а жанчыне «гарантавалі» нескладаныя роды, што паказвае клопат маці пра стан маральнага і фізічнага здароўя свайго будучага дзіцяці. Многія са звычайў і абрадаў мелі рацыянальнае зерне, іх значнасць пацвярджаецца нават сучаснай медыцынскай навукай. Больш таго, сучасныя жанчыны, выношваючы дзіця, прытрымліваюцца гэтых жа правілаў, што ўзніклі і замацаваліся ў быццё беларусаў стагоддзі назад; напрыклад: 1) нельга было падымаць і насіць цяжарнай вялікія грузы, сцягваць моцна спадніцу, шмат есці (плод вырасце вельмі вялікім і дзіця ніколі не будзе сытым), але будучая маці павінна была есці ўсё, калі на тое быў апетыт, каб дзіця з’явілася на свет здаровенькім; 2) у час працы неабходна было падвязаць живот ручніком або хусткай (зараз для гэтай мэты прызначаны бандаж), асцерагацца ўдараў у живот, больш рухацца, быць на свежым паветры, а менш спаць. Некаторыя радзінныя звычаі і абрады былі звязаны з бескарыснымі прымхамі і забабонамі беларускага народа, але цяжарная жанчына, верачы ў іх, імкнулася строга выконваць дадзеныя «прадпісанні паганскіх вераванняў» (напрыклад, не пераступаць праз сякеру, каб у дзіцяці не было пры нараджэнні рассечанай, «зачай» губы; не тушыць галавешку, што выграбла з печы, каб у дзіцяці не было працяглай хваробы страўніка і інш.). У час цяжарнасці жонкі рэгламентаваліся і паводзіны мужа, што, па меркаванні народа, забяспечвала паспяховы зыход родаў і нараджэнне здаровага дзіцяці (напрыклад, мужчыне забаранялася нецензурна размаўляць, разбураць птушыныя гнёзды, каб дзіця нарадзілася жывым, а жонка добра адчувала сябе пасля родаў і хутчэй паправілася, ды і такія павер’і рыхтавалі мужчыну да ролі бацькі – узору фізічна і маральна здаровай асобы для сваіх дзяцей) [3, 4]. Задоўга да нараджэння дзіцяці будучыя бацькі задумваліся аб яго прызначэнні ў жыцці, таму надавалі вялікае значэнне імянарэчэнню, выбіраючы для малога імя высокамаральнага чалавека, які валодае пэўнымі рысамі характару ідэальнай асобы. Часцей за ўсё такім чалавекам быў народны герой, сваяк ці знаёмы, які карыстаўся ўсеагульнай павагай і любоўю. Больш таго, у беларусаў існаваў звычай загортвання дзіцяці ў адзенне гэтага чалавека, каб разам з імем і адзеннем дзіця набыло яго ўласныя якасці. У далейшым сам напамін пра гэта ў нейкай ступені дапамагаў фарміраванню маральнай свядомасці дзіцяці.

Працэсуальныя характарыстыкі фарміравання маральнага і фізічнага здароўя дзяцей дашкольнага ўзросту ў беларускай народнай педагогіцы. Падчас прыняцця родаў – складанага моманту ў жыцці жанчыны і дзіцяці – народ перш за ўсё клапаціўся пра іх здароўе. З гэтай мэтай будучую маці ў час народзін ізалявалі ад астатніх членаў сям’і звычайна ў вытапленай лазні, дзе было ўсё неабходнае для паспяховага нараджэння дзіцяці. «Разам з парадзіхай знаходзіліся бабка-павітуха, якая непасрэдна прымала роды, і бабка-пупарэзніца, што перавязвала нованароджанаму пупавіну, упершыню яго купала і затым у далейшым станаўлілася яго “хроснай” бабкай» [5]. Каб малое вырасла працавітым і здравым, пупавіну пераразалі на працоўных інструментах (для хлопчыкаў – на нажы, малатку, сякеры; для дзяўчынак – на верацяне, кручках, нажніцах) або на прадмеце, сімвалізуючым моц або трываласць (для хлопчыкаў – на дубовай кары, камені, хлебе і інш.; для дзяўчынак – на нітках, касцяным грэбні і г.д.), больш таго, каб хлопчык быў дужым і здравым, часта «пупавіну перабівалі камянямі» [6, с. 32].

На першым годзе жыцця немаўляці галоўнай задачай для маці з’яўлялася фарміраванне нервовай сістэмы дзіцяці (трэба адзначыць, што ў пераважнай большасці выпадкаў у ласкавай мамы і дзіця было спакойнае), што было вельмі важна для далейшага фарміравання маральнага і фізічнага здароўя. Для гэтага маці неабходна было ўстанавіць цесны кантакт са сваім дзіцем: фізічны (кармленне грудным малаком); тактыльны (пяшчотныя дакрананні падчас пацешак і забаўлянак да ручак і ножак немаўляці, масаж і паглажванне); эмацыянальны (ласкавыя моўныя звароты маці да свайго дзіцяці), што складала своеасаблівую «школу пешчання» маленькіх («Да пяці год пястуй дзіця, як яечка, з сямі пасі, як авечку, тады выйдзе на чалавечка» – раіць народ-педагог). У дзіцяці такім чынам фарміраваліся добразычлівыя, ветлівыя, мяккія адносіны да людзей. Каб прадухіліць магчымасці распставаць дзіця, маці задавальняла толькі свядомыя патрэбнасці малога (не лічачы асноўных рэжымных момантаў, да іх ліку адносяцца

патрэбнасць у зносінах і гульнёвая патрэбнасць), адразу папярэджваючы капрызны свайго дзіцяці: «*Не патурай, а што трэба – дай*».

Загартаванне арганізма дзіцяці, як кампанент фарміравання фізічнага здароўя, пачыналася ледзь не з першых хвілін жыцця праз першае ў яго жыцці купанне, якое ажыццяўлялася з мэтай гігіенічнага ачышчэння дзіцяці (у ваду часта дадаваліся асвячоныя ў царкве лекавыя травы: рамонак, чыстацел, мята, чарада, што спрыялі лепшаму, беражліваму ачышчэнню і ўвільгатненню скуры нованароджанага, не выклікаючы яе раздражнення), а таксама служылі ў якасці надзейнага сродку ад сурокаў. Першыя шэсць тыдняў жыцця дзеля захавання здароўя немаўляці, а таксама яго загартавання праз ваду, маці купала яго ў той лазні, дзе нарадзіла, астатнім членам сям’і забаранялася карыстацца дадзенай лазняй [5].

Рэжым дня навароджанага дзіцяці складаўся з двух асноўных кампанентаў: харчавання і сну – важнейшай умовы яго нармальнага росту і развіцця. Агульнавядома, што дзіця ва ўзросце да года праводзіць у сне дастаткова вялікі (у параўнанні з дзецьмі старэйшага ўзросту, і тым больш дарослымі) прамежак сутак. Акрамя начнога сну, які доўжыўся прыкладна 9 – 10 гадзін, дзіця разы тры, а то і чатыры спала днём, што з’яўлялася залогам добрага настрою малога ў часы бадзёрасці і непасрэдна ўплывала на яго апетыт. У дзённы час немаўля клалі спаць па яго ўласнаму жаданню (маці распазнавала гэта па паводзінах дзіцяці: яно церла вочкі, капрыззіла, траціла цікавасць да акружаючых людзей і прадметаў, «прасілася» на рукі да маці або таго члена сям’і, хто звычайна клаў спаць, баючы калыханкі і качаючы зыбку ці люльку, зніжалася рухальная актыўнасць малога). Гэта было звязана з вялікай занятасцю жанчыны-маці, як вынік – немагчымасцю ўвесь дзень знаходзіцца ля свайго дзіцяці і строга сачыць за захаваннем рэжымных момантаў. Але выключэннем з’яўляўся начны сон малога: маці клала сваё немаўля спаць у час, калі ўся сям’я клалася спаць або крыху раней (змораным цяжкай фізічнай працай старэйшым членам сям’і патрабаваўся спакой), прычым вясной і летам дзіця засынала ў больш позні час, чым восенню і зімой, што звязана было з занятасцю сям’і ў сельскай гаспадарцы (вясной і летам было больш работы на полі і ў гародзе) і працягласцю светлага дня. Харчаванне дзіцяці ад нараджэння і да года ажыццяўлялася свабодна ад рэжыму (у сучаснай трактоўцы – «кармленне па жаданню»). Асноўным харчам немаўляці было матчына малако, таму жанчына ў любы час магла пакарміць сваё дзіця: у халодную пару года маці знаходзілася разам з дзіцем у хаце, а ў цёплыя часы нават брала з сабой на працу ў поле, пакідаючы дзіця ў цяньку недалёка ад сябе [2].

Рухальная актыўнасць дзетка дадзенага ўзросту непасрэдна залежыць ад захавання гігіены сну і харчавання. Здаровае дзіця добра спала, з апетытам харчавалася, а значыць, з ахвотай спазнавала акалячую рэчаіснасць: спачатку варушыла ручкамі, ножкамі; у палажэнні лежачы на живоціку вучылася трымаць галоўку – развівала шыйныя мышцы; затым само пераварочвалася на живоцік або спінку; вучылася трымаць розныя лёгкія і невялікія прадметы, цацкі, што ляжалі паблізу ці якія ўкладвалі ў ручкі дарослыя; потым садзілася; навучалася поўзаць; а затым трэніравалася рабіць першыя самастойныя крокі і ішло. Маці з першых дзён яго жыцця рабіла з ім фізічныя практыкаванні: згінала і разгінала яго ручкі і ножкі, забаўляючы малога пястушкамі, пацешкамі; выкладвала на живоцік, каб малое вучылася трымаць галоўку, трэніруючы мышцы шыі, умацоўваючы брушныя мышцы; рабіла своеасаблівыя кропкавы і тактыльны масаж, дакранаючыся да цельца і ручак малога, агучваючы і «паказваючы» з дзіцем пацешкі, паглядваючы спінку, живоцік, галоўку дзіцяці, такім чынам не толькі масіруючы, але і стымулюючы эфектыўны кровазварот у тканках скуры і ва ўнутраных органах. Пры гэтым маці ласкава размаўляе з немаўляці, выклікаючы яго захапленне, станоўчыя эмоцыі, што ў далейшым звычайна вылівалася ў добрыя адносіны малога да рухальнай дзейнасці, да фізічных практыкаванняў. Па меры росту і пашырэння спектру фізічных магчымасцей немаўляці яго гульні з дарослымі прымалі больш актыўны характар: дзіцяці падабалася, калі яго гушкалі на руках, на нагах; вадзілі па падлозе або па лаўцы да той пары, пакуль малое не навучыцца рабіць самастойныя крокі. Паступова гульні дарослых з «анёлкамі» або гульні апошняга са сваімі «нянькамі» станавіліся сюжэтна-ролевымі (напрыклад, «Дзіравыя гаршкі», калі малога садзілі на плечы, скакалі з ім, прыгаворваючы: «*Прадаюцца дзіравыя гаршкі!*», – прысутныя ціха пляскалі пры гэтым па спінце малога, прыносячы гэтым яму вялікае задавальненне, бо дзіця ў час гульні станавілася аб’ектам усеагульнай увагі; «У коніка» – старэйшыя дзеці вазілі малога на спіне, імітуючы рухі і гукі, што стварае конік) [6, с. 68].

На другім годзе жыцця малога родныя імкнуліся ўключыць яго ў свядомую дзейнасць:

- вучылі элементам самаабслугоўвання;
- паказвалі і вучылі прасцейшым этапам нескладаных спраў, улічваючы яго цікавасць і адначасова няўстойлівасць увагі (напрыклад: нешта прынесці ці падаць, разам з дарослым пакарміць хатнюю птушку і інш.);

- знаходзілі час для арганізацыі і ўдзелу ў дзіцячай гульні.

Дарослыя і старэйшыя імкнуліся заўсёды пахваліць малога за выкананую працу, каб стымуляваць яго зацікаўленасць у далейшай дапамозе дарослым. Больш таго, многія гульні дзіцяці насілі характар

дзеянняў, выконваемых дарослымі; дадзеныя гульні спрыялі паступоваму замацаванню працоўных навыкаў і ўменняў.

Штодзённы рэжым дзетак ад года да трох характарызаваўся наступнымі кампанентамі:

1) наяўнасцю дастаткова працяглага начнога сну, прыкладна да дзесяці гадзін, прычым дзеці клаліся спаць у адзін і той жа час разам з іншымі членамі сям'і, дзённы сон быў, так сама як і ў немаўлят, прымеркаваны да фізічнага стану «анёлка» (ажыццяўляўся па яго жаданні або па прычыне зморанасці), іх звычайна маці клала спаць разам са старэйшымі братамі і сёстрамі ва ўзросце да 7 – 8-мі год;

2) свабодным распарадкам харчавання, бо звычайна жанчыны даволі доўга кармілі дзіця ўласным малаком (да двух-ці трохгадовага ўзросту). Разам з малаком малыя атрымлівалі і іншы харч, але такія кармленні не былі прымеркаваныя да харчавання ўсёй сям'і – маці гатавала такім дзецям асобныя стравы і карміла іх асобна ад іншых членаў сям'і (звычайна крыху раней, чым усіх, каб потым спакойна паесці самой разам з сямейнікамі, прыбраць стол і посуд пасля харчавання);

3) рухальная актыўнасць «анёлкаў» была звязана як з пазнаннем акаляючай рэчаіснасці, так і ўзаемаадносін іншых членаў сям'і (што дзеці дадзенага ўзросту пачыналі пераносіць ва ўласныя гульні), але адрознівалася большай у параўнанні з немаўлятамі інтэнсіўнасцю (звычайна пасля года, згодна з паказчыкамі нармальнага развіцця, дзеці самі хадзілі, таму яны знаходзіліся разам з блазнамі, якія вучылі малых нескладаным гульням, спаборнічалі разам у хуткасці бегу, вытрымцы, хуткасці рэакцыі і інш.).

У параўнанні з дзецьмі да двух гадоў («анёлкамі»), у «блазнюкоў» з'яўляліся пэўныя «працоўныя» абавязкі – старэйшыя члены сям'і прывучалі малых да элементаў самаабслугоўвання (скласці цацкі пасля гульні; пасля харчавання, тым, хто ўжо мог трымаць сам лыжку, аднесці посуд да маці і нават дапамагчы памыць яго) і да працоўнай дзейнасці, звязанай з дапамогай дарослым (дапамагчы паліваць гародніну, карміць хатнюю птушку і г.д.). Можна ўжо казаць пра *працоўны рэжым*, але ў яго прымітыўным праяўленні, улічваючы ўзрост і фізічныя магчымасці дзяцей. Яшчэ адной асаблівасцю, якая датычылася актыўнага правядзення вольнага часу на свежым паветры, вызначаўся сутачны і сезонны рэжым «анёлка» (дзіця да года на вуліцы ў цёплую пару года звычайна спала, асабліва пасля кармлення, зморанае цеплынёй і сытасцю). Дзеці ад года да трох у цёплыя часы бавіліся ў гульнях на двары ці вуліцы разам са старэйшымі братамі і сёстрамі – іх «нянькамі», зімой малыя звычайна гулялі ў хаце на падлозе ці на ляжанцы печы. У добрае надвор'е маці звычайна выпускала «анёлкаў» на вуліцу пад пільным наглядом старэйшых братоў і сясцёр (звычайна гэты абавязак ускладаўся на плечы блазнаў).

З мерапрыемстваў па *загартаванні* дзіцяці бацькі, што бралі яго раз на тыдзень у лазню, пачыналі прывучаць малага да парання венікам, што спрыяла ўмацаванню здароўя малага, абнаўленню адмерлага эпітэлія, вывадзенню праз пот з арганізма шлакаў, разрадцы нервовай сістэмы, «гімнастыцы» ўнутраных органаў і сістэмы кровазвароту, трэніроўцы дыхання і павелічэнню жыццёвага аб'ёму лёгкіх, а таксама з'яўлялася, асабліва ў халодныя перыяды года, бадай адзіным гігіенічным сродкам па догляду за целам і валасамі дзіцяці. У летнюю гарачую пару дзеці па некалькі гадзін праводзілі купаючыся ў вадаёме (рацэ, возеры, сажалцы), выходзячы на бераг толькі абсушыцца на сонцы і перавесці дух. Акрамя загартавання вадой, дзеці ажыццяўлялі загартаванне паветрам і сонцам. Пачынаючы з 4 – 5-гадовага ўзросту малыя шмат часу бавілі ў рухомах гульнях на свежым паветры: вясной, калі глеба падсыхала, усё лета і цёплую частку восені малыя наладжвалі калектыўныя гульні, звязаныя з пэўнымі абрадамі падчас народных святаў (Вялікадня, Свята першай баразны, Купалля, Дажынак), дзіцячыя гульні з інвентаром («Гарадкі», «Свінныя», «Классы») ці без яго («Жмуркі», «Даганялкі», «Краскі», «Барада»). Зімовымі марознымі днямі вясковыя дзеці таксама не сядзелі дома – будаўніцтва снежных крэпасцей, катанне на лыжах, санках, каньках умацоўвалі арганізм дзіцяці, спрыялі павелічэнню жыццёвага аб'ёму лёгкіх, добраму самаадчуванню, бадзёрасці, арганізм выпрацоўваў надзейны шчыт ад вірусаў, бактэрыі і, як вынік, дзіця, што актыўна бавіла час на свежым паветры ў любое надвор'е, менш хварэла, адрознівалася ад сваіх аднагодкаў, што больш знаходзіліся дома, бадзёрасцю і працаздольнасцю [1, с. 57 – 58].

У дзіцяці з двух да сямі год актыўна развіваецца пераймальна патрэбнасць, якая часткова пераносіцца на гульнёвую дзейнасць (гульня з'яўлялася адным з самых значных сродкаў фарміравання маральнага і фізічнага здароўя дзіцяці дадзенага ўзросту: рухальная актыўнасць на свежым паветры спрыяла загартаванню маладога арганізма, нармальнаму росту і развіццю органаў і сістэм), часткова – на «працоўную». Дзіця дадзенага ўзросту актыўна ўключаецца ў цікавую дзейнасць, гэта азначае, што яно пачынае развівацца як асоба. Пачынаючы з трох-чатырох год заканчваўся перыяд «сысункоўства» – маці адымала дзіця ад грудзей, а пераход у наступны – блазнюковы перыяд – адбываўся з «перадачай» дзіцяці падыхаваўчае ўздзеянне не толькі маці, але і бацькі, асабліва гэтая ўмова датычылася хлапчукоў. Папершае, дзетак дадзенага ўзросту пачыналі прывучаць да таго строгага распарадку харчавання, што быў заведзены ў хаце. Па-другое, дзякуючы працэсу пранікнення блазнюкоў у жыццё дарослых, дзеці самастойна пад уздзеяннем прыкладу і аўтарытэту старэйшых членаў сям'і і ўласціваму ім перайманню самастойна выпрацоўвалі ўласны сутачны рэжым дня. Падчас працы дарослых блазнюкі таксама выконвалі даручаныя ім справы ў гародзе, па гаспадарцы (з гэтага ўзросту звычайна пачынаўся пастушкоўскі

перыяд у жыцці дзіцяці) або па наглядзе за меншымі брацікамі і сястрычкамі. Калі адпачывалі дарослыя, звычайна праводзілі калектыўны адпачынак у гульнях, забавах і дзеці.

Фарміраванне маральнага здароўя асобы ў блазнюковым узросце звычайна пачыналася з фарміравання прасцейшых маральных уяўленняў, такіх як «добра» і «зло». У блазнюкоў гэта адбывалася з дапамогай членаў сям'і, бо пад іх выхаваўчым уздзеяннем дзіця спасцігала, што «добра», а што «дрэнна». Вялікую ролю ў гэтым адыгрывалі беларускія народныя казкі, што чыталі яму дарослыя. Слухаючы іх, малое пераконвалася, што добры той, хто дапамагае іншым, не кідае сябра ў бядзе, заўсёды дзеліцца тым, што мае, абараняе сваю Радзіму ад ворагаў, а злы ніколі не падзеліцца з іншым, наадварот, адбярэ апошняе, пакрыўдзіць, кіне сябра ў бядзе, здрадзіць сваёй Айчыне. Каб правільна сфарміраваць уяўленні пра «добра» і «зло» ў дзіцяці, народ-педагог стварыў вялікую колькасць павучальных прыказак і прымавак, якія раюць быць добрым («Добрае чуваць далёка», «Не ад прыгожых слоў добра на свеце стала», «Добраму добрая памяць»), казак («Пра Оха і залатую табакерку», «Салдат Іванька, Мыш, Жук і Рак», «Як лісіца ваўка судзіла»), бо за зло немінуча будзе пакаранне, як сведчаць прыказкі і прымаўкі («Руку, нагу пераломіш – жывеца, а душу пераломіш – не жывеца», «Хто бацьку, маці зневажае, той добра не мае», «Як ты людзям адгодзіш, так і яны табе»), а таксама казкі беларускага народа («Вячорка, Паўночнік і Заравы», «Сабака і воўк», «Бурэня», «Сястра-бязручка», «Цудоўная дудка»). Члены сям'і знаёмлілі дзіця з беларускімі народнымі казкамі, прыказкамі і прымаўкамі, тлумачылі значэнне апошніх, выказвалі сваё меркаванне наконт таго ці іншага казачнага персанажу, адказвалі на шматлікія пытанні дзіцяці, падмацоўвалі ўяўленні дзіцяці прыкладамі з жыцця. Паводзіны і жыццёвы ўклад дарослых таксама аказвалі вялікі ўплыў на ўсведамленне дзіцем дадзеных маральных уяўленняў. Члены сям'і, іх учынкi і паводзіны, з'яўляліся своеасаблівым прыкладам для пераймання. Таму дарослыя члены сям'і імкнуліся не высвятляць сваіх адносін, не брыдкасловіць у прысутнасці дзіцяці, прычым у адваротным выпадку яны б атрымалі асуджэнне з боку родных, суседзяў або аднавяскоўцаў.

Заклучэнне

Клопат пра маральнае і фізічнае здароўе нашчадкаў пачынаўся задоўга да іх нараджэння.

У беларускага народа маецца шэраг узораў вуснай народнай творчасці, што рэгламентуюць выбар хлопцам і дзяўчынай сваёй другой паловы, каб мікраклімат у сям'і быў добрым, каб нараджалася здаровае патомства. Вялікую ролю ў такім выбары адыгрывала меркаванне бацькоў, бо яны, маючы вялікі жыццёвы вопыт, маглі даць каштоўную параду.

Актыўнае фарміраванне маральнага і фізічнага здароўя дзіцяці пачыналася з самага нараджэння і было звязана з выкананнем прасцейшых мерапрыемстваў: тактыльнай, эмацыянальнай сувяззю маці з дзіцем, купаннем, выкананнем фізічных практыкаванняў, захаваннем гігіены сну, кармлення. Хаця можна гаварыць пра ўнутрыўтробнае фарміраванне здароўя дзіцяці, улічваючы змест вялікай колькасці прыкмет і павер'яў, звязаных з жыццядзейнасцю цяжарнай жанчыны і яе мужа.

З ростам і развіццём дзіцяці дашкольнага ўзросту фарміраванне яго маральнага і фізічнага здароўя ажыццяўлялася праз этанакіраванае ўздзеянне на выхаванца з прыцягненнем народна-педагагічных ідэй, сродкаў і метадаў, а таксама праз уздзеянне асяроддзя, дзякуючы ўплыву сямейнікаў, родзічаў, сяброў, працоўнага калектыву і найбольш паважаных людзей.

ЛІТАРАТУРА

1. Ракава, Л.В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы / Л.В. Ракава. – Мінск: Ураджай, 2000. – 111 с.
2. Архіў інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі, фалькларыстыкі (АІМЭФ). – Фонд 6. – Воп. 13. – Спр. 10. – Л. 24.
3. АІМЭФ. – Фонд 6. – Воп. 12. – Спр. 31, 40. – Л. 60.
4. АІМЭФ. – Фонд 6. – Воп. 13. – Спр. 9 – 11, 61, 62, 65.
5. АІМЭФ. – Фонд 7. – Воп. 1. – Спр. 879, 883, 884, 879, 888 – 892, 894.
6. Кухаронак, Т.І. Радзінныя звычай і абрады беларусаў: канец XIX – XX ст. / Т.І. Кухаронак. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – 126 с.

Паступіў 09.02.2007